

APA Demir Sargut, B.D. (2021) KALKINMA PLANLARI KAPSAMINDA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ VE KADININ KALKINMA PLANLARINDAKİ YERİNİN ANALİZİ. Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22 (4), 71-82.
DOI 10.53443/anadoluibfd.1021115

Araştırma Makalesi
Başvuru Tarihi: 09.11.2021
Kabul Tarihi: 12.12.2021

Research Article
Date Submitted: 09.11.2021
Date Accepted: 12.12.2021

KALKINMA PLANLARI KAPSAMINDA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ VE KADININ KALKINMA PLANLARINDAKİ YERİNİN ANALİZİ

Öğr. Gör. Berna Deniz Demir Sargut¹

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

- ❖ Kalkınma,
- ❖ Kadın,
- ❖ Toplumsal cinsiyet,

Bu çalışma, 1963 yılında başlayıp günümüzde de hala devam eden kalkınma planlarında kadının yerini, önemini ve toplumsal cinsiyet eşitliğini incelemeye çalışmaktadır. Kalkınma planlarında kadın ne kadar vardır, ne kadar etkindir? Toplumun kadınlara ve erkeklere yönelik genel kabul görmüş önyargıları mevcut mudur? Mevcut ise var olan bu ön yargıların ortadan kaldırılmasına yönelik politikalar belirlenmiş midir? Kalkınma planlarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması konusuna yer verilmiş midir? Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunun kalkınma planlarında yer alması neden önemlidir? gibi sorulara cevap aranarak kadının kalkınmada ve kalkınma planlarındaki önemi ve yeri ele alınmıştır.

ANALYSIS OF GENDER EQUALITY AND THE PLACE OF WOMEN IN DEVELOPMENT PLANS WITHIN THE SCOPE OF DEVELOPMENT PLANS

Lecturer Berna Deniz Demir Sargut

ABSTRACT

This study tries to examine place, importance and gender equality of women in development plans that started in 1963 and continues today. How many women are in development plans, how active are they? Does society have generally accepted prejudices against women and men? If yes, have policies been determined to eliminate these existing prejudices? Has the issue of ensuring gender equality been included in the development plans? Why is it important to include the issue of gender equality in development plans? The importance and place of women in development and development plans were discussed by seeking answers to questions such as.

Keywords:

- ❖ Development,
- ❖ Woman,
- ❖ Gender

¹Van Yüzüncüyıl Üniversitesi, Erciş Meslek Yüksekokulu, bernadenizdemir@yyu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6327-383X>

GİRİŞ

Kalkınma, bir ülkenin var olan tüm değerleri ile bir noktadan başka bir noktaya taşınması, hedeflerini büyütmesi ve büyüttüğü hedeflerine ulaşmayı amaçlamasıdır. Belirlenen hedeflerle amaca ulaşmaya çalışmak ise toplumu meydana getiren belli bir kesim ile mümkün olmamaktadır. Kadının, toplumsal hayatta çoğu zaman ihmal edilen, çoğu zaman görmezden gelinen, kamusal alana çıkmasına pek de hoş bakılmayıp, ona tahsis edilmiş alan olan “özel alan” a sıkıştırılmış, toplumun yüklediği ve yine toplumun cinsiyetleştirmiş olduğu işleri yapmakla yükümlü kılınarak, ilk ve kutsal görevi annelik ve ev kadınlığıdır. Bu yüzden, toplumsal kalkınmadaki yeri ve önemi üzerine vurgu yapılmaya çalışılan çalışmada, öncelikle kalkınma kavramı tanımlanmaya, bu kavramın ne ifade ettiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Ardından Dünya’daki gelişmeler doğrultusunda kadın ve kalkınma ikilisinin zaman içerisinde izlediği yol ve çalışmalar incelenerek bir sonraki kısımda Türkiye’de planlı dönemle başlayan Kalkınma Planları çerçevesinde kalkınmada kadının yeri, önemi, planlara toplumsal cinsiyet boyutunun eklenip eklenmediği, planlarda kadın erkek eşitliği vurgusu gibi konular irdelenmiştir.

Çalışmanın sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVEDE KALKINMA

Kalkınma, kavram olarak birçok alanda kullanılmaktadır. Özellikle de küreselleşme ile birlikte sıklıkla duyduğumuz, ülkelerin üzerinde ısrarla durduğu bir kavram haline gelen kalkınma kavramı, her ülkenin ilk hedefi haline gelmiştir. Her ülke yerli, yabancı tüm kaynaklar ile bu hedefe ulaşmayı amaçlamaktadır.

1930’lu yıllarda, kalkınma, gelenek göreneklerine bağlı olarak yaşayan toplumun geri kalmış kesimlerinin bu tarihsel bağlardan koparak

modern diye nitelenen ister kurumsal, ister teknolojik isterse de değerler olarak benimsenen bir süreci (Connely vd., 2000: 55-56) ifade etmek için kullanılmıştır. 1929 yılında yaşanan Büyük Ekonomik Buhran’ın etkileri, sonuçları tartışma ve mevzu konu iken II. Dünya Savaşı’ndan sonra artık büyüme kavramının yerini kalkınma kavramı almaya başlamıştır. Büyüme kavramına nazaran kalkınma kavramı daha fonksiyonel bir kavram olup içinde sadece ekonomiyi barındırmayıp insana ve insan olmanın gerektirdiği değerlere dair birçok yaşamsal unsur barındırmaktadır; sosyal, kültürel, siyasi, hukuksal, fizyolojik vb.

Teoride ve pratikte farklı anlamlara gelen kalkınma ve büyüme kavramlarının yeri de farklıdır (Savaş, 1979, Akt. Tolunay ve Akyol, 2006: 118). Toksöz (2011:7), kalkınmanın ekonomik büyümenin ötesine geçtiğini, kalkınmanın eğitim, sağlık, istihdam, barınma, gelirin adaletli dağıtılması gibi konuları içerdiğini, imkânlarla erişim noktasında da toplumsal cinsiyetlerin, bölgesel farklılıkların ve eşitsizliklerin olmaması gerektiğini söyler. Kalkınma, dinamik bir kavramdır, statik değil. Çağın gereklerine ayak uydurmak hatta bazen çağın ilerisini de görmek zorundadır. Çünkü kalkınma, bir ülkenin yapısal özelliklerinde meydana gelen pozitif yönlü bir değişimdir (Geray, 1991; Tolunay ve Akyol, 2006: 118). Yani ülkenin ekonomik, insani ve sosyal boyutunun geliştirilmesi olan kalkınma, aynı zamanda bir süreçtir. Yavilioğlu (2002: 66), kalkınmanın iki aşamalı bir süreçten ibaret olduğunu ifade eder. Ona göre üretim faktörlerinin meydan getirildiği aşama ilk aşamadır ve önemli olan bu faktörlerin oluşturulması safhasında içerisinde ekonominin de olduğu kurumsal bir değişikliğin olmasıdır. Üretim faktörlerinin kendileri için en uygun olan ögeyi seçerek kendilerine dâhil ettikleri aşama ise ikinci aşamadır ve önemli olan sadece ekonomik değil, bunun yanında sosyolojik ve politik yapıların da gelişerek değişmesi ve bu değişimdeki süreçlerdir. Yani kalkınma, çok boyutlu ve çok yönlü bir süreçtir. Her ne kadar ekonomik büyümeyi kapsasa da nicel değil, nitel bir büyümeyi öngörür. Tok

(2010: 2) ise az gelişmiş diye nitelendirilen ülkelerde ekonomik refahı arttırmak için var olan potansiyelin açığa çıkarılması ve bu ülkelerdeki beşeri acıların azaltılması olarak tarihsel çerçeveden bir tanım yapmıştır.

Bir başka tanıma göre ise; kalkınma, siyasi tercihlere göre belirlenen, amacı, stratejileri, başarısı yer, zaman, toplumsal sınıf, statü ve cinsiyet gibi kriterlere göre tanımlanan bir eylem (Yumuş, 2011: 14), bir ekonomide, üretim hacminde meydana gelen bir artış (Köklü, 1973: 17), esas amacı ekonomik imkânları da kullanarak, sosyal problemleri çözerek insanların daha iyi koşullarda yaşamlarını sürebilmelerini sağlamaktır (Güven, 1995, Akt. Aktuğ, s.9). Özetle kalkınma, sosyal problemlerin çözülerek büyümenin sağlanmasıdır. Evet, kalkınma, ekonomik büyümeyi kapsar; fakat onunla birlikte toplumdaki gelir adaletsizliğinin ve işsizliğin azaltılması, iktisadi ve sosyal kurumların yeniden gözden geçirilmesi gibi iktisadi alanları kapsasa da siyasi ve sosyal alanları da kapsadığından bu alanların da yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılar (Seyidoğlu, 2006. Akt. Özel, 2012: 64).

Kalkınmanın kavramsal çerçevesi ile birlikte üzerinde durmaya çalıştığım konu kalkınma programlarında kadınların hangi konular çerçevesinde ele alındığı, yine plan ve programlarda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik nasıl bir yol izlenip strateji belirlendiğidir.

2. KALKINMA PLANLARI VE KADIN

Türkiye’de yapılan kalkınma politikaları ve kalkınma politikalarında kadının yeri ve önemi konusuna değinmeden evvel Dünya’daki gelişmelere bakmak gerekmektedir.

Kalkınma kavramının evrimi yıllarca devam etmiş olsa da kadın, kalkınma kavramının ve sürecinin dışında tutulmuştur. Kadının emeği göz ardı edilmiş, üretici rolü yok sayılmış, toplumsal yapının getirdiği özel alanda, kadın kendine verilen rolün başrol oyuncusu olarak kendi kaderine terk edilmiştir.

1929 Ekonomik Buhranı’ nın ardından yaşanan II. Dünya Savaşı, ülkeleri kalkınma girişimine sürüklemiş; fakat yaşanan siyasi, iktisadi, sosyal, kültürel olaylar kadının kalkınmadaki varlığını gözler önüne sermemiş ve kalkınmaya ilişkin girişimlerde kadın göz ardı edilmiştir.

1937 yılında kadınların farklı ülkeler çerçevesinde yasal statülerini bilimsel açıdan incelemek ve araştırmak üzere Kadınların Yasal Statüsü Uzmanlar Komitesi kurulmuş, II Dünya Savaşı’nın ortaya çıkması ile komite çalışmasına devam edememiştir. Aslında komite, 1946 yılında kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu’nun öncüsü, alt yapısı sayılabilir.

Küresel savaşın ardından 1945 yılında Birleşmiş Milletler, bir yıl sonra da “Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu” kurulmuştur. Birleşmiş Milletler sözleşmesi yapılırken kadın örgütlerinin direniş ve mücadelesi sonucu sözleşmede kadın ve erkeklerin hak eşitliğinin olduğuna, Birleşmiş Milletler’deki temsilcilerinin eşit olacağına yer verilse de Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu işlerlik kazanamamıştır. Komisyonun işlerlik kazanamaması sebebi ile de kadın erkek arasındaki cinsiyet farklılığına Birinci Kalkınma On Yılı çalışmalarında yer verilmediği görülmektedir (Ertürk, 1996: 348).

1950’lerden 1960’lara kadar kadın sorunları, genel olarak insan hakları sorunları olarak görülmüş ve bu bakış ile ele alınmıştır. 1960’lardan üçüncü dalga feminizmin ortaya çıkışına dek ise kadının yerinin özel alan olduğu, görevinin de iyi bir eş, iyi bir anne olarak kabul edildiği, kamusal alanın eril alan olduğu bir anlayış hâkim idi.

1970’lerde İkinci Kalkınma On Yılı’nın Uluslararası Kalkınma Stratejisi’nde kadınların da kalkınma sürecine eklenmesi, kalkınmada kadının da önemli rolünün olacağı ve bu sebeple de kadınların teşvik edilmesinin, kalkınmada önemli bir unsur teşkil ettiği vurgulanmıştır. Bu yıllarda nüfus ve tarım gibi alanlardaki sorunları hafifletme veya çözme, kadınların esas rolü olarak kabul

edilmiş, formül olarak da “kadınları kalkınmaya entegre etmek” düşünülmüştür. Birleşmiş Milletler’ in daha önceki on yıllarında, kadınlar özne değil, nesne olarak görülmüştür. Kadınların ve haklarının korunması için Birleşmiş Milletler, tavsiyelerde bulunup sözleşmeler hazırlamıştır. Kadınlar karakteristik kaynak olarak görülüp, onların katkıları ile süreç geliştirilip daha verimli hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla da, Birleşmiş Milletler kadınların durumunu, beslenmesini, sağlığını ve eğitimini iyileştirmeye çalışmıştır. Kadınları kalkınma çabalarına tam olarak entegre etmedeki başarısızlığın "insan kaynakları israfı" olacağı da sıklıkla vurgulanmış; fakat kadınların hakları, ülke nüfusunun refahına katkısının önemi henüz anlaşılacak değildi (McClean, 2000: 187). Ayrıca 1970’de “İkinci Kalkınma On Yılı için Uluslararası Kalkınma Stratejisi” nde topyekûn kalkınma gayretine kadınların tam potansiyel katılımlarını sağlamanın, bunun için kadınları teşvik edecek uygulamaların ne denli önemli olduğu ortaya konmuştur. Özar’ın (2012: 300) da ifade ettiği gibi kadınların kalkınma sürecine dâhil edilmesinin iki önemli nedeni bulunmaktadır. İlki, kadınların üretici rolleri olmaksızın kalkınmanın gerçekleşemeyeceği, ikincisi ise Üçüncü Dünya ülkelerindeki yoksulluğun ancak kadın emeğinin görünür kılınması ve istihdamda kadının da yer alması ile giderilebileceği düşüncesidir.

Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu 1975 yılında Mexico City’de Birinci Dünya Kadın Konferansı düzenlemiş, akabinde 1975-1985 arası dönemi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, “Kadın On Yılı” olarak ilan etmiştir. Bu konferansın hedefi “barış, kalkınma ve eşitlik” iken, üzerinde durduğu konular ise “sağlık, eğitim ve istihdam” olmuştur. İkinci Dünya Kadın Konferansı sonrasında kadınların insan haklarını, kadınların da erkeklerle eşit olarak ülkenin iktisadi, siyasi, kültürel ve sosyal yaşama katılmasını, özetle toplumsal cinsiyet eşitliği konusunu merkezine alan “Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW)”, 1979 yılında Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir.

Birinci Dünya Kadın Konferansı’ndan sonra araştırmalara konu olan kadın sorunu ve buna paralel olarak sorunların çözüm pratikleri ile uygulamaları da ivme kazanmıştır. Bu süreçte Kalkınmada Kadın (Women in Development, WID) yaklaşımı gündeme gelmiş ve Üçüncü Dünya ülkelerinde meydana gelen gelişmelerin kadın boyutundan da araştırılıp, stratejik eylem planları oluşturulmasına olanak sağlamıştır (Ertürk, 1996: 348).

1980’lere gelindiğinde ise Kopenhag’da İkinci Dünya Kadın Konferansı düzenlenmiştir. Konferansı önemli kılan kadınların içinde buldukları durumu iyileştirecek ve buna dair önlemler alınmasını gerektirecek “Hareket Planı” nın kabul edilmesi olmuştur. Ayrıca CEDAW Sözleşmesi de bu dönemde üye ülkelerin imzasına açılmış, Türkiye’nin de aralarında bulunduğu yaklaşık 165 ülke tarafından imzalanmıştır.

Kenya’nın başkenti Nairobi’de, 15-26 Temmuz 1985 yılında, Kadın İçin Eşitlik ile Kalkınma ve Barış konularında Birleşmiş Milletler Kadın On Yılı’nın başarılarının gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesiyle ilgili Üçüncü Dünya Konferansı gerçekleştirilmiştir. Konferansa, 157 ülke, birçok hükümetler arası organizasyon ve kuruluşlar katılmıştır. Konferansta “Kadının İlerlemesi İçin Nairobi İleriye Yönelik Stratejileri” kabul edilmiştir. Üçüncü Dünya Kadın Konferansı kararları bağlamında önlemler; kurucu ve yasal adımlar, sosyal ve siyasi katılımı eşitlik ve karar almada eşitlik gibi üç alanda gruplandırılmıştır (http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/64_1.pdf, E.T:19.08.2021).

4-15 Eylül 1995 tarihlerinde Pekin’de Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey’in kararıyla ‘taahhütler konferansı’ olarak planlanan Dördüncü Dünya Kadın Konferansı gerçekleştirilmiştir (TBMM, E.T: 12.06.2021). Konferansa 189 ülke katılım gerçekleştirmiş ve konferans sonucunda iki belge kabul edilmiştir: Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu. “Eylem Platformu’nun kadınların güçlendirilmesine ilişkin bir gündem olduğu” belirtilmiştir (UN, 1996: 17). Böylece kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliği

sağlamaya ilişkin elle tutulur, gözle görülür politikaların oluşturulmasına karar verilmiştir (Serdaroğlu, Yavuz, 2008: 151).

Milletler Genel Kurulu tarafından 5-9 Haziran 2000 tarihleri arasında NewYork' ta "Kadın 2000: 21.Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış" konulu Birleşmiş Milletler Genel Kurul Özel Oturumu gerçekleştirilmiştir. Bununla, Dördüncü Dünya Kadın Konferansında kabul edilen Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı'nın uygulanmasını sağlamak ve o zamandan bu zamana dek geçen süreci değerlendirmek, elde edilen kazanımları, karşılaşılan güçlükleri, bu gelişmeler ışığında gelecekte yapılacakların, yapılması gerekenlerin gözden geçirilmesi amaçlanmıştır. Oturuma, "Pekin+5" de denilmektedir. Oturum sonucunda kabul edilen Siyasi Deklarasyonla 1995 yılındaki Pekin Deklarasyonu ve Pekin Eylem Platformu' nda yer alan CEDAW' ın önemi, kadının haklarının korunması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin, kalkınma ve barışın sağlanmasında STK'ların ve erkeklerin önemi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel politika alanlarına ve programlarına yerleştirilmesi gibi taahhütler yinelenmiştir. Eylül ayında 189 üye ülke ile 147 devlet veya hükümet başkanlarının katılım gösterdiği BM Genel Kurulu' ndaki zirvenin üzerinde durduğu konu, 2015 yılına kadar az gelişmiş ülkelerdeki yoksulluğun yarıya indirilmesi olmuştur. Zirve sonucunda "Binyıl Kalkınma Hedefleri (The Millennium Development Goals) " belirlenmiş, hedeflere de 2015 yılına kadar ulaşılması amaçlanmıştır. Binyıl Kalkınma Hedefleri 8 hedeften oluşmaktadır. Bu hedefler şunlardır;

- Aşırı yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması
- İlköğretimin evrensel hale getirilmesi
- Kadın-erkek eşitliğinin sağlanarak kadınların konumunun güçlendirilmesi
- Çocuk ölümlerinin azaltılması
- Anne sağlığının iyileştirilmesi
- HIV/AIDS, sıtma ve öteki hastalıklarla mücadele edilmesi
- Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması

- Kalkınma için global ortaklığın geliştirilmesi (http://www.ceidizleme.org/ekutuphaner/esim/dosya/64_1.pdf, E.T:19.08.2021).

2000'li yıllardan sonra hem BM hem de Dünya Bankası kadınların güçlendirilmesi, iktisadi, siyasi ve sosyal alanlarda kadının daha çok yer alması, kadınsız bir kalkınmanın gerçekleşmesinin mümkün olamayacağı kısacası toplumsal yaşamda erkeğin var olduğu her alanda kadının da yer alacağı bir düzen yapılması gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

2010 yılında toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışının ve buna dair uygulamaların daha etkin bir biçimde hayata geçirilmesini sağlamak adına UN WOMEN (Birleşmiş Milletler Kadın Birimi) kurulmuştur. Ayrıca Birleşmiş Milletler Kadın Birimi de Birleşmiş Milletler Kadınların Güçlenmesi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Birimi" ni kurmuş ve dört organını tek çatı altında toplamıştır. Bunlar: Kadınların İlerlemesi Birimi (DAW), Kadınların İlerlemesi için Araştırma ve Eğitim Enstitüsü (INSTRAW), Cinsiyet Sorunları ve Kadınların Gelişimi Konusunda Özel Danışman Ofisi (OSAGI), Birleşmiş Milletler Kadınlar için Kalkınma Fonu (UNIFEM). Bu süreçten sonra hem Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN Women) hem de Dünya Bankası (World Bank) toplumsal cinsiyet eşitliği, kadının güçlendirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma konuları üzerinde hassasiyetle ve daha çok durmuştur.

3. TÜRKİYE'DE KALKINMA PLANLARINDA KADININ YERİ

Türkiye'nin 1960'lı yıllarda başlayan kalkınma hareketi serüveni günümüzde de devam etmektedir. Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanmış olan ilk Kalkınma Planı (1963-1967)'nin amacı; "Milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararına, gerektirdiği önceliklerle yöneltmek ve iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek ..." (DPT,1963: 3) şeklinde belirtilmiş olsa da plan incelendiğinde söylemlerin eril "... işadamları, ... adam başına düşen milli gelir vb.", kadına ve kadın işgücüne ayrıntılı ve de kapsamlı yer verilmediği, yani bu çerçevede planın

demokratik anlayıştan, toplumsal cinsiyet eşitliğinden yoksun olduğu görülmektedir.

Kadınlara, sağlığa yönelik alanda eğitimler verilmesi, aile ve nüfus planlamasının yaygınlaştırılması, Kız Teknik Öğretim’de kadınların “ev kadını” olarak ve kadınlığın yapısına uygun sayılan mesleklere hazırlanması (DPT, 1963: 73, 460, 461) gibi amaçlar belirlenmiş ki bu amaçlar, kadının özel alan içerisindeki yerini daha da belirgin hale getirmiştir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)’nda, Kız Sanat Enstitüleri ile Kız Teknik Öğretim kurumlarının, kadın işgücü arzının ekonominin talebine göre belirlenmesi, düzenlenecek yaygın eğitim programları ile kadının görevi haline gelen ev kadınlığı ve annelik görevlerinin toplumdaki yerini pekiştirmek üzere “Kadın Eğitimi Programları” uygulamasının önemi üzerinde durulmuştur (DPT, 1968: 180). Bu ifade, kadının Türk toplumundaki yerinin “ev”, görevinin de “ev kadınlığı ve annelik” olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Planda kadın istihdamını geliştirici hedefler, eğitim yolu ile ortaya konulmaya çalışılsa da köklü, büyük değişimlerin, yasal düzenlemelerin olmadığı görülmektedir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)’nda okul öncesi eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılıp devam ettirilmesi önemli olup, Kız Enstitülerinin Kız Meslek Liseleri’ne dönüştürülmesi hedeflenmiştir. Çünkü Kız Meslek Liseleri’nde ev kadınlığı ve annelik eğitimlerinin yanı sıra kız öğrencilerin daha modern mesleklere yönlendirilmesi böylece Kız Meslek Liseleri’nin klasik meslek dallarının yanı sıra modern çağa uygun meslek dallarını da bünyesine alması planlanmıştır (DPT, 1973: 759). Kız Sanat Okulları’nda ise öğrencilerin kültürel ve mesleğe yönelik becerilerinin geliştirilmesi yanında kadının alanı ve görevi olarak görülen alanlarda eğitimin verilmesi amaçlar kapsamına alınmıştır (DPT, 1973: 779).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)’nda Kız Meslek Lisesi programlarının yaygın eğitim programları çerçevesinde yeniden

düzenlenmesi, üretimle ilgili programların ise teknik liselerin programları kapsamına alınması (DPT, 1979: 457) konularına değinilmiş, ilk kez kadınların iş gücüne katılma oranlarından bu planda bahsedilmiştir. Fakat bu hususta kayda değer hedefler konulmayıp düzenlemeler yapılmamıştır. Ayrıca kentleşme ve sanayileşmenin sonucunda işgücüne katılan annelerin çocuk bakım hizmetleri ihtiyaçlarının arttığı konusu gündeme alınmıştır (DPT, 1979: 143). Ev içi işlerde çalışan kadınların bir kısmı Üçüncü Kalkınma Planı sonunda toplumsal sigortalar kapsamına alınmış olmasına ve pratikte de ciddi noksanlıklar çıkmasına rağmen bunların ortadan kaldırılmasına yönelik herhangi bir uygulamanın yapılmadığı açıktır (DPT, 1979: 138).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)’nda kadınların emeklilik yaşının 50’ye yükseltileceği, sanayileşmenin de etkisi ile yaşanan kültürel, toplumsal ve iktisadi gelişmeler doğrultusunda çalışma hayatına katılan kadınların var olması ve sayılarının artması gündüz bakımevi ve kreşlere olan ihtiyacı arttırmıştır. Bu bağlamda gündüz bakımevi ve kreşlerin hem sayıca hem de niteliksel olarak yaygınlaştırılıp geliştirilmesi gereği üzerinde durulmuştur (DPT, 1984: 154-156).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)’nın birinci bölümünde temel politikalar ve amaçlar kısmının 29. maddesinde aile çerçevesinde kadın ve çocuğun korunması ile eğitilmesi hususlarının önemli olduğu belirtilerek diğer planlardan farklı olarak ilk kez kadına dair bir mevzu kalkınma planının giriş kısmında yer almıştır. Bunun yanı sıra kadınları çalışma hayatına müdahil edebilmek ve çalışan kadın sayısını artırmak amacı ile çeşitli tedbirlerin alınması ve uygulamaların hayata geçirilmesi söz konusu olmuştur. Çocuk bakım hizmetleri, sosyal güvence, eğitim, istihdam olanakları vb. gibi (DPT, 1989: 287).

Kadınların sağlık, eğitim ve istihdam olanaklarının artırılması, konumunun gerektirdiği hakları kullanabilmesi ve konumunun daha iyi bir hale getirilebilmesi için gerekli tedbirlerin alınması anlayışı benimsenmiş (DPT, 1989: 353), kadınların istihdamına ve istihdam edilen kadın oranının

artırılması amacı ile mesleki bilgi becerilerin kazandırılmasına yönelik özel programlar ve projeler geliştirilmesi planlanmıştır (DPT, 1989: 354).

Kadın haklarının ne denli önemli olduğunun, kalkınmaya giden bir yolun da kadınların eğitiminden geçtiğinin anlaşıldığı Yedinci Kalkınma Planı (1996- 2000)' nda kadınların kalkınmaya dahil olabilmeleri adına toplum içerisindeki konumlarının iyileştirilmesi ve eğitim, sağlık, işgücüne katılım oranları, sosyal güvenlik gibi alanlarda hedeflenen oranların sağlanması (DPT, 1995: 13), kadının toplum içerisindeki konumunun daha iyi bir seviyeye getirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesinin önündeki engellerin ortadan kaldırılmasının mevzuattaki kadın-erkek eşitliğini sağlayabilmesi ve olumlu bir ilerlemenin sağlanması adına önem arz ettiği vurgulanmıştır (DPT, 1995: 35).

Ailenin korunması ve desteklenmesi için hayata geçirilecek uygulamaların aynı zamanda kadın erkek eşitliğini sağlamaya ve güçlendirmeye yönelik olacağı, kadınların fırsatlarda ve sonuçlarda erkek ile eşitliğinin sağlanmaya çalışılacağı, bu durumu olumsuz yönde etkileyen hususların bertaraf edilmesine yönelik faaliyetlerin yürütüleceği belirtilmiştir. Bunun yanında, toplumsal refah ve buna bağlı olarak kadınların refah seviyelerinin yükseltilebilmesi adına kadınların ve kızların eğitim olanaklarından en iyi şekilde faydalanabilmelerinin sağlanması ve kadının kalkınmaya katılımının geliştirilmesi planlanmıştır (DPT, 1995: 38).

Aile reisliği, ikametgâh, soyadı, evlilik birliğinin temsili, husumet ehliyeti, evlilik yaşı, mal rejimi, eşlerin meslek ve sanatı, miras, ev eşyaları, resmi nikâh ve nafaka gibi konular da gerekli düzenlemenin yapılması; evlilikte mal birliği rejiminin uygulamaya geçirilmesi; eşit sorumluluk paylaşımının aile içinde benimsenmesi, katılımı kadın-erkek eşitliğinin sağlanması gibi Türk Medeni Kanunu'nun alanına giren hususlar düzenlenmiştir. Düzenlemeler bununla yeterli kalmayıp Ceza ve Vergi Kanunlarında da düzenlemeye gidilmiştir. Buna göre kadın-erkek eşitliğini kadının aleyhine

bozan, kadının içinde bulunduğu güç durumu daha da güçleştiren hususlar yeniden ve eşitlikçi bir bakış açısıyla düzenlenecek, iş yaşamını düzenleyen yasaların kadınların çalışmalarını ve çalışma isteklerini engellemeyerek aksine kadınların çalışma istek ve girişimlerini destekleyecek nitelikte değişikliklerin yapılması gerektiğine dair hususlar belirlenmiştir (DPT, 1995: 40).

Kısaca Yedinci Kalkınma Planı'nda kadın haklarının, kadının toplumdaki yeri ve kalkınmadaki katma değerinin, ister kamusal alanda olsun ister özel alanda artık kadın ve erkeğin her iki alanda da eşit bireyler olarak var olabilmelerinin, fırsatlara erişimde kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik uygulamaların hayata geçirilmesi amaçlanmıştır.

Sekizinci Kalkınma Planı (2001-2005)' nda başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere kadınların yeteneklerinin geliştirilmesi ve bilgi düzeylerinin yükseltilmesi amacıyla kurslar önem kazanmış, kadının kalkınmaya katılımını sağlamak için de Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) kurulmuştur. İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü'nce yürütülen "İstihdam Eğitim Projesi" ile kadınların istihdam imkânları araştırılarak kadınların beceri kazanabilmeleri ve istihdama katılabilmeleri sağlanmıştır. Kadına evlilik öncesi soyadını kullanma hakkı tanınmış, kadının erkekten bağımsız ve ayrı bir şekilde vergi mükellefi olabileceği Gelir Vergisi Kanunu'nda yapılan değişiklik ile hayata geçirilmiştir. 1998 yılında amacı kadın sağlığı bilinci oluşturmak ve kadınların daha sağlıklı bireyler olabilmelerini sağlamak olan "Ulusal Strateji Planı" hazırlanmıştır. Kadın girişimciliğinin artması, kadın emeğinin gelir getirici emek olması için Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü tarafından bir merkez, 13 ilde de valilik bünyesinde Kadının Statüsü Birimleri kurulmuştur (DPT, 2000: 93-94).

Kadının toplumdaki yerini güçlendirmek ve daha fazla alana entegre olmasını, erkekler ile eşit imkânlarla sahip olabilmesini, kadının siyasette, eğitimde, kalkınmada daha görünür ve daha aktif olabilmesini ve sunulan hizmetlerden faydalanmasını sağlamak amacıyla projelerin

yapılması, toplumun da bunu görmesi ve farkına varması için çeşitli iletişim kanallarından yararlanılması benimsenmiştir (DPT, 2000: 94).

İşsizliği önlemeye, kadınların ve gençlerin işgücüne katılımını artırmaya yönelik katma değer yaratıcı projelerin oluşturulması ve hayata geçirilmesi (DPT, 2000: 104) planlanmıştır. İş yaşamında hassas gruplar diye nitelendirilebilecek kadın, çocuk ve engellilerden oluşan gruplara yönelik faaliyetlerin yürütülmesi, projelerin yapılması, yasal uygulamaların yapılarak hayata geçirilmesi hem bu grupların kalkınma sürecine katkılarını artırmış olacak hem de ülkenin eğitim oranlarının yükselmesini, yeterli temsiliyeti sağlayacaktır (DPT, 2000: 223-224).

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)'nda, önceki planlarda kadının işgücüne katılım ve istihdam oranının düşük olduğu ve bu oranın düşük olma sebebinin altında yatan nedenin kadının işgücüne ve istihdama yeterince katılamaması olduğu vurgusu yapılmıştır. İstihdamın artırılmasında Sekizinci Kalkınma Planı'nın etkin ve verimli aracı olarak kullanılan "aktif işgücü" politikalarına Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda da yer verilmiştir. Toplumun dezavantajlı gruplarının (kadınlar, işsizler, engelliler, gençler) iş bulmasını sağlayacak düzenlemelerin yapılması, girişimcilik ve eğitim sonunda iş garantisi sağlayacak eğitimlerin düzenlenmesi aktif işgücü politikaları olarak düşünülmüştür (DPT, 2006: 39). Toplumun, kadına karşı şiddete ve istismarın önlenmesine yönelik bilinçlendirilmesi, buna yönelik eğitimlere, seminerlere ve yürütülen çalışmalara devam edileceği, haklarda kadın- erkek eşitliği vurgusu, toplumdaki dezavantajlı gruplar için fırsat eşitliği, kadınların iş hayatına kolaylıkla girmelerini sağlayacak çocuk bakım hizmetlerinin geliştirilmesi konularına da yer verilmiştir (DPT, 2006: 84). Ayrıca Kadına karşı şiddet konusunda toplum bilincinin artırılması, kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılmasına yönelik eğitim programlarının düzenlenmesi, kadın çiftçilere yönelik uygulamalar göz önünde bulundurulmuştur (DPT, 2006: 78).

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)' nda kadınların iş ve sosyal hayata katılım seviyelerinin artmasının ülkelerin hem ekonomik hem de sosyal olarak gelişimini etkileyecek en önemli faktörlerden olduğu, bunun da eğitim ile gerçekleşebileceği, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında, kadınların sosyal, iktisadi ve kültürel yaşamdaki rollerinin daha iyi bir seviyeye getirilmesi, kadınların karar alma ve alınan kararların uygulanma mekanizmalarında daha fazla görünür olmaları gerektiği ve çocukluk döneminden itibaren eğitim aracılığı ile kadına yönelik şiddetin, toplumsal cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılabilmesi için toplumsal bilinç düzeyinin yükseltilmesi gerektiği, bunun sadece belli başlı alanlarda değil her alanda hatta bütçeleme konusunda dahi üzerinde durulması gereken bir konu olduğu üzerinde durulmuştur (KB, 2013: 10, 40, 41).

On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)' nda ise, kadınların eğitim seviyelerindeki artışa rağmen hala kayıt dışı ve ücretsiz aile işçiliğinin, düşük nitelikli işlerde kadın işgücü oranının yüksekliğinin devam ettiği görülmektedir. Diğer planlarda olduğu gibi bu planda da kadınların işgücüne katılımlarının artırılmasına yönelik uygulamaların ve düzenlemelerin desteklenmesi, politikaların oluşturulup hayata geçirilmesi, kadının iş yaşamında yer almasının önündeki taşların kaldırılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Yine tarımsal ve hayvansal üretimde kadın ve genç çiftçilere yönelik pozitif ayrımcılığın uygulanması, kadın kooperatiflerine destek sağlanması, güçlü toplumun inşasının ancak güçlü kadınlarla mümkün olabileceği, bunun için de kız çocuklarının ve kadınların eğitiminin ne denli önemli olduğu üzerinde durularak, kaynaklara ulaşımının kolaylaştırılmasına yönelik alt yapının hazırlanması, Japonya'da örneği bulunan kadın üniversitelerinin incelenerek Türkiye'de de kurulması planlanmıştır (SBB, 2019: 3, 97, 182, 103, 109, 134, 139).

Planda, teknoloji üretimi alanında kadınların eğitim alarak kodlama, yazılım, programlama gibi alanlarda kendini yetiştirerek kadının işgücüne katılımının artırılacağı kanaatiyle bu alanlarda kadınlara sunulacak eğitim

ve becerilerini geliştirmelerine yönelik fırsatların artırılması gerekliliği üzerinde durulmuştur (SBB, 2019: 142). Çünkü bu alanlar, kadının aynı zamanda hem işini hem de ailesini birlikte yürütebileceği, yani iş yaşamıyla özel yaşamını uyumlaştırılabileceği alanlar olarak görülmüştür.

Temel amaç, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı önlemek, kadınların fırsatlarda ve sonuçlarda erkekler ile eşit olmalarını ve kadının güçlenmesini sağlamaktır. Amaca ulaşabilmenin en etkin yolu ise kadınların hayatın her alanında, karar alma ve alınan kararların uygulandığı mekanizmalarda yer almasından geçmektedir. Öncelikle yerelden başlayarak, kamuda daha fazla yer alabilmelerini ve güçlenmelerini sağlamak maksadıyla çeşitli teşvik edici, yönlendirici eğitim, politika ve projelerin hayata geçirilmesi, girişimci kadınların yaratılmaya çalışılması ve bunun için çeşitli danışmanlık, eğitim, seminer gibi hizmetlerle desteklenmesi söz konusu olmuştur. Toplumda bilinç ve farkındalık yaratabilmek için, koruyucu ve önleyici tedbirlerin kapsamı genişletilerek istismarın her türüsünün, kadına yönelik şiddetin, çocuk yaşta evliliklerin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Medyada kadının görünürlüğünü ve kadın temsiliğini artırmaya, aile bağlarını güçlendirmeye yönelik yayınların yapılması, üniversitelerin lisans ve lisansüstü programlarında medyada kadın temsili konularının işlenmesi gibi kadının ve toplumun farkındalığını artırmaya dönük amaçlar da planda yerini almıştır (SBB, 2019: 150-152).

SONUÇ

Kalkınmanın tanımından da yola çıkılarak kalkınma eyleminin toplumu oluşturan tüm bireyler ve toplumu toplum yapan tüm değerlerle ele alınması gerektiği ve bunlardan herhangi birisinin noksanlığında kalkınmanın amacına ulaşamayacağı ve beklenen bir kalkınma performansını sergileyemeyeceği açıktır.

Sadece Türkiye’de yürütülen kalkınma planlarında değil, dünya çapında yürütülen uygulamalarda da kadın, kalkınmanın bir amacı olarak yer almış, özellikle de işgücüne katılımının

artırılmasına yönelik girişimler, girişim olmanın çok da ötesine gidememiştir.

Türkiye’de uygulanan kalkınma planlarında kalkınmaya kadının entegre edilmesi eğitim, sağlık, doğurganlık, ücretsiz emek gücü gibi konuların ötesine geçememiştir. Her ne kadar metinlerde kadın girişimciliğinin desteklenmesi, kadının işgücüne katılımının artırılması hususları üzerinde durulmuş ve bu konularda çeşitli uygulamalar benimsenmiş olsa da kadına toplumsal olarak biçilen rol, kadının hapsedildiği alan olan özel alan, kadının işgücünde tam anlamıyla var olamamasına, emeğinin ücretsiz emek olmasına, karar alma ve karar verme mekanizmalarında yeterli düzeyde temsil edilememesine yol açmaktadır.

Kalkınma planları açısından toplumsal cinsiyet kavramı ise ilk kez Yedinci Kalkınma Planı’nda yer almış; fakat kadının doğurganlığı, ev ve bakım hizmetleri, gelir getirici istihdam olanaklarından mahrum bırakılması kadın-erkek arasındaki eşitsizliğin kaldırılmasına yönelik olmayıp aksine bu eşitsizliği destekleyen ve pekiştiren uygulamalar olmuştur. Erkeklerin çeşitli nedenlerden ötürü (iflas etmeleri, ticari sicillerinin kötü olması, ticari itibarlarının zedelenmiş olması, kadın girişimcilere sunulan fırsatların cazibesi) ticari hayatta girişimci olarak yer alamamaları ya da almak istememeleri üzerine birçoğu kâğıt üzerinde olmak üzere kadın girişimcilerin sayısının iyi düzeyde olması ne yazık ki sonuçlarda eşitliği sağlayamamaktadır. Bu iyi düzey, kalkınma planlarında yer alan hedeflere ulaşmaya çalışıldığının olumlu göstergeleri olsa da işlevselliği olmayan, sadece kâğıt üzerinde ve şekil olarak iyi bir düzeydir.

Kadınların üretici sektörlerdeki dezavantajlı konumlarının azaltılması, çocuk ve yaşlı bakım hizmetlerinin yeterli düzeye getirilmesi, özel alan kabuğunun hem ailede hem de toplumda kırılması, kadının siyasi arenada daha etkin ve görünür kılınması son derece elzemdir. Bununla birlikte, emeğinin aile dışına çıkarak ya da ücretlendirilerek ve erkeklerle eşitlenerek kadın-erkek ayrımcılığını sona erdirecek kalkınma stratejilerinin hayata geçirilmesi, kâğıt üzerinde ve

sadece sınırlı alanlara kadınların sıkıştırılması ile kalkınmanın mümkün olamayacağı gerçeği ile yüzleşmek ve bu gerçeği görmek de gerekmektedir.

Kalkınma düşüncesinin başlangıcında kadınlar olmayabilir; fakat kalkınmanın kadınsız olamayacağı gerçeğini kabul etmek kaçınılmazdır. Kadınların kendi yaşamları üzerinde söz sahibi olmaları, gelir getirici işlerde çalışmaları, yerel ve genel siyasi oluşumların tamamında erkeklerle eşit temsil hakkına sahip olmaları, eğitim olanaklarına erişimlerinin yeterli ve önündeki engellerin ortadan kaldırılması, istismar ve şiddet konularında kadın lehine uygulamaların yapılması ve hayata geçirilmesi ön plana çıkarılmalıdır. Ayrıca kadının öncelikli yerinin evi, görevinin de annelik ve ev kadınlığı olduğu genel kanısının, yani toplumun kadına atamış olduğu cinsiyetçi düşüncenin yıkılması kadını özgürleştirmiş olur. Ancak özgürleşen kadın ile toplumsal kalkınma daha hızlı ve daha köklü olacaktır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Araştırmacı(lar) herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

Araştırmacı(lar) makaleye ortak olarak katkıda bulunmuşlardır.

KAYNAKÇA

Aktuğ, S. (2010). Kavramsal Açıdan Ekonomik Büyüme Ekonomik Kalkınma ve Bölüşüm İlişkileri, <http://www.sosyalpolitikainfo.files.wordpress.com/> (E.T: 28.09.2020).

Connely, M. P., Li, T. M., Mac Donald, M. & Parpart, J. L. (2000), "Feminism and Development: Theoretical Perspectives", **Theoretical Perspectives on Gender and Development içinde** (der. Jane L. Parpart, M. Patricia Connely, V. Eudine Barriteau), ss. 51-160 IDRC Books, Ottawa.

DPT, Devlet Planlama Teşkilatı, (1963). "Kalkınma Planı, Birinci Beş Yıl (1963-1967)", <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Birinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1l%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1963-1967%E2%80%8B.pdf> (E.T: 11.05.2021).

DPT, Devlet Planlama Teşkilatı, (1968). "İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)", <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C4%B0kinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1l%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1968-1972%E2%80%8B.pdf> (E.T: 11.05.2021).

DPT, Devlet Planlama Teşkilatı, (1973). "Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)", <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C3%9C%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC-Be%C5%9F-Y%C4%B1l%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1973-1977%E2%80%8B.pdf> (E.T: 11.05.2021).

DPT, Devlet Planlama Teşkilatı, (1979). "Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)", <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/D%C3%B6rd%C3%BCnc%C3%BC-Be%C5%9F-Y%C4%B1l%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma->

- [Plan%C4%B1-1979-1983%E2%80%8B.pdf](#) (E.T: 12.05.2021).
- DPT, Devlet Planlama Teşkilatı, (1984). “Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)”, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Be%C5%9Finci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1985-1989.pdf> (E.T: 12.05.2021).
- DPT, Devlet Planlama Teşkilatı, (1989). “Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)”, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Alt%C4%B1nc%C4%B1-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1990-1994%E2%80%8B.pdf> (E.T: 12.05.2021).
- DPT, Devlet Planlama Teşkilatı, (1995). “Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)”, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Yedinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1996-2000%E2%80%8B.pdf> (E.T: 12.05.2021).
- DPT, Devlet Planlama Teşkilatı, (2000). “Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)”, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Sekizinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2001-2005.pdf> (E.T: 13.05.2021).
- DPT, Devlet Planlama Teşkilatı, (2006). “Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)”, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Dokuzuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2007-2013%E2%80%8B.pdf> (E.T: 13.05.2021).
- Ertürk, Y. (1996). “**Alternatif Kalkınma Stratejileri: Toplumsal Cinsiyet, Kadın ve Eşitlik**”, ODTÜ Gelişme Dergisi, 3(23): 341-356.
- Geray, U. (1991). “**Ekonomi**”, İ.Ü. Orman Fakültesi Yayınları, İstanbul Üniversitesi, Yayın No: 3633, Orman Fakültesi, Yayın No:408, İstanbul
- KB, Kalkınma Bakanlığı, (2013). “Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)”, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf> (E.T: 13.05.2021).
- Köklü, A. (1973). Makro İktisat, S Yayınları, Ankara.
- McClellan, M. (2000). “**Alternative Approaches to Women and Development**”, (Der. Jane L. Parpart, M. Patricia Connely, V. Eudine Barriteau), Theoretical Perspectives on Gender and Development, , ss. 179-190, IDRC Books, Ottawa.
- Özar, Ş. (2012). “**Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Kadın Emeği ve İstihdamı Politikaları: Kadın Hareketi, Sendikalar, Devlet ve İşveren Kuruluşları**”, (Edt: A. Makal ve G. Toksöz), Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği, ss.223-255, İmge Yayınevi, Ankara.
- Özel, H. A. (2012). “**Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri**”, Çankırı Karatekin Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 2(1): 63-72.
- SBB, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2019). “On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)”, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/ON_BIRINCI_KALKINMA-PLANI_2019-2023.pdf (E.T: 13.05.2021).
- Serdaroğlu, U., Yavuz, G. (2008). “**Kalkınma ve Kadın (veya Toplumsal Cinsiyet) İlişkilendirilişinin Değişimindeki Kavşaklar**”, Ekonomik Yaklaşım, 19(Özel Sayı): 121-164.
- TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararası_belgeler/pekin-

[5%20Kad%C4%B1n%202000%2021.Y%C3%BCzy%C4%B1l%20%C4%B0%C3%A7in%20Toplumsal%20Cinsiyet%20E%C5%9Fitli%C4%9Fi,%20Kalk%C4%B1nma%20ve%20Bar%C4%B1%C5%9F.pdf](#) (E.T: 12.06.2021).

Tok, E. (2010). “**Türkiye Yaklaşımı İle Birlikte Kalkınma Kavramı ve Alt Bileşenleri**”, Mesleki Sunum, İl Planlama Uzmanlığı Derneği, Ankara.

Toksöz, G. (2011). **Kalkınmada Kadın Emeği**, Varlık Yayınları, İstanbul.

Tolunay, A., Akyol, A. (2006). “**Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar**”, Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri: A, 2: 116-127.

UN, United Nations, (1996), **Platform for Action and the Beijing Declaration**, Fourth World Conference on Women, Beijing, China 4-15 September 1995, UN Department of Public Information, New York.

Yavilioğlu, C. (2002). “**Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri**”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3(1): 59-77.

Yumuş, A. (2011). “**Kalkınma Planları Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışının Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Boyutları**”, Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.

http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/64_1.pdf , (E.T:19.08.2021).